

Harald Skala

**Slávne časy cisárskej jazdy
v 17. – 19. storočí**

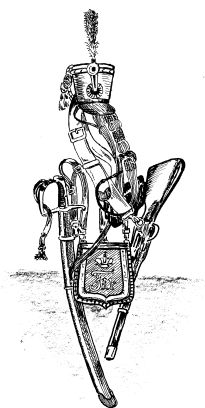
UNIVERSUM

Slávne časy
cisárskej jazdy
v 17. - 19. storočí

Harald Skala

Slávne časy cisárskej jazdy v 17. - 19. storočí

UNIVERSUM
Prešov 2005

Táto kniha vyšla vďaka finančnej podpore firiem:

- **Jozef Šimko - STYX - stavebno-obchodná firma**, Sadová 170/8, Fintice,
- **Ján Gondek, chata PIENINY**, Lesnica,
- **Jana Skalová, E. I. P. Travel, s. r. o.**, Praha.

Ilustrácie: Harald Skala

Portréty majiteľov a veliteľov plukov:

- Heeresgeschichtliches Museum, Viedeň, Rakúsko
- Hadtörténeti Múzeum, Budapešť, Maďarsko
- Knižnica E. Szabóa, Budapešť, Maďarsko
- Krajské múzeum, Prešov, Slovenská republika
- Mestské múzeum, Wiener Neustadt, Rakúsko
- Slovenské národné múzeum, Bojnický zámok, Slovenská republika
- Slovenské národné múzeum, Červený Kameň, Slovenská republika
- SSM Banská Bystrica, Slovenská republika
- Státní okresní archiv, Zámorsk, Česká republika
- Státní památkový ústav Plzeň, Klášter Kladruby, Česká republika
- Státní ústřední archiv, Praha, Česká republika
- Státní zámek Litomyšl, Česká republika
- Státní zámek Velké Losiny, Česká republika
- Theresianische Militärakademie, Wiener Neustadt, Rakúsko
- Východoslovenské múzeum v Košiciach, Slovenská republika
- Zámok Wilfersdorf, Rakúsko

Na obálke:

- Gróf Leopold Jozef Schlik, poľný maršal (1663 - 1723)
- Státní okresní archiv, Zámorsk (Česká republika)
- Plán bitky pri Neerwindene 18. marca 1793

© **Vydavateľstvo UNIVERSUM**, Javorinská 26, 080 01 Prešov
Prešov 2005

ISBN 80-89046-25-8

Úvod

Pred niekoľkými rokmi som prvýkrát navštívil Vojenské historické múzeum vo Viedni. Tento imponujúci komplex budov, jeden z najväčších vo Viedni, pôvodne slúžil ako zbrojnica habsburskej monarchie a dodnes je známy pod menom *Arzenál*. Hneď na prvom poschodí ma zaujala Sála hrdinov. Na doskách z červeného lešteného kameňa sú zlatými písmenami napísané dlhé zoznamy dôstojníkov, ktorí padli vo vojnách v priebehu stáročí. Medzi nimi som našiel mnohé mená, ktoré sú známe aj zo slovenských či českých dejín. Vtedy sa vo mne zrodila myšlienka pripraviť knihu, ktorá by zachytávala pestré i dramatické osudy týchto ľudí.

Jazdectvo bolo od tridsaťročnej vojny až do rakúsko-pruskej vojny (r. 1866) elitou azda v každej armáde. Služba v jazdectve zas bola veľkou čťou pre prostého sedliaka i šľachtica. A to ma oslovilo. Preto som sa rozhodol, že pripravím knihu, v ktorej sa budem zaoberať predovšetkým jazdeckými zložkami cisársko-kráľovskej armády.

Čitateľovi by som chcel ponúknuť možnosť oboznámiť sa s bohatou históriou cisársko-kráľovských jazdeckých plukov v období ich najväčšej slávy, ktorá trvala takmer dvestopäťdesiat rokov.

Ak sa začítate do stránok tejto knihy, dozviete sa o vývoji jednotlivých druhov jazdectva, o ich výzbroji, výstroji, o uniformách, ale aj o živote či útrapách dragúnov, husárov a ostatných príslušníkov jazdectva. Nájdete tu tiež popis významných bitiek, životopisy slávnych veliteľov i statočné činy radových jazdcov, ktoré zachytáva takmer každá kapitola. Možno niekto z čitateľov natrafí na meno niektorého zo svojich predkov a možno ho práve táto kniha podnieti k vlastnému genealogickému výskumu.

Aby sme mohli sledovať genézu vojenského c. k. jazdectva, musíme sa odraziť od udalostí tridsaťročnej vojny (1618 - 1648), ktorá dramaticky zasiahla do organizácie, výzbroje a taktiky všetkých zúčastnených armád. Výnimkou nebola ani armáda habsburskej monarchie, ktorej súčasťou bolo aj územie Slovenska (horného Uhorska) a krajiny koruny českej.

Po porážke Čechov na Bielej hore r. 1620 nastalo pre české krajiny temné obdobie poroby a útlaku. Hoci skúsenosti slovenského národa v tej dobe neboli omnoho lepšie, predsa len možno konštatovať, že postavenie Slovákov v monarchii bolo slobodnejšie ako po roku 1867, kedy došlo k rakúsko-maďarskému vyrovnaniu. Napriek mnohým negatívam išlo o významnú epochu v slovenských i českých dejinách, o čom svedčí aj táto kniha.

Na početné zastúpenie Čechov a Slovákov v jazdeckých plukoch poukazuje skutočnosť, že z pätnástich dragúnskych plukov, ktoré boli v službe od svojho založenia až do prvej svetovej vojny, desať nieslo názov „český“

či „moravský“. Pri husároch slúžilo množstvo Slovákov, ale čisto slovenské pluky neexistovali.

Kniha, na ktorú práve upierate svoj zrak, nechce byť púhym výkladom suchých faktov a konštatovaní, ale živým opisom koloritu slávnej epochy príslušníkov c. k. jazdectva. Možno niekto z čitateľov počas dovolenkovej cesty, alebo iba čírou náhodou zavíta do krajov, ktoré boli kedysi dávno dejiskom slávnych bitiek či rodiskom legendárnych bojovníkov. Mnohé z bitiek sa odohrali na území Slovenska a Čiech, napríklad pri Trenčíne, na Branisku, pri Nových Zámkoch, Hlohovci, pri Prahe, Kolíne, Lovosiciach či Hradci Králové.

Nechajte sa uniesť predstavou a ponorte sa do dávno minulých dôb, zavrite oči a predstavte si šírú nížinu, všade vökol vetrom zvlhnené polia zlatistého obilia a kdesi v diaľke na horizonte sa rysujú zelené pahorky. Začína sa nový deň, magický okamih brieždenia. Nad malebnou krajinou sa vznáša jemný opar, na plných klasoch sa lígocú kvapky rosy. Naprieč obilím cvála niekoľko kyrysníckych plukov, asi tak tri až štyri tisíc jazdcov. V prvých slnečných lúčoch sa blyštia vytasené šable, mosadz na kyrysoch i prilby dôstojníkov idúcich na čele svojich eskadrón. V diaľke sa z hmlы vynárajú dlhé zástupy nepriateľskej pechoty v modrých kabátkoch. Okrem občasného zadržania, cvrlikania svrčkov a trilkovania slávika zatiaľ nič neruší túto idylu. Je to však zdanlivý pokoj, ticho pred búrkou.

Zovreté rady kyrysníkov sú už iba 300 až 400 metrov pred líniami pechoty. Ako hrom preletí tichom prvý výstrel z kanóna. Predsunuté pechotné delostrelectvo začalo sústredene ostreľovať postupujúcich jazdcov. Zazneli signály trubačov, na ktoré jazdci popohnali kone do cvalu. Ozývajú sa prvé výstrely z muškiet, jazdci sa prikrčili v sedlách a svoj zrak zaostřili na modré kabátce necelých sto metrov pred sebou. Ďalší signál velí: „Do útoku!“ Posledné metre prekonávajú jazdci v divokom cvale, zem duní pod kopytami tisícok koní. Pechota už strieľa salvami, kde-tu padá na zem kôň, inde zas zasiahnutý jazdec a jeho kôň s prázdny m sedlom zmätene beží ďalej proti zástupom pechoty. Pešiáci v prvých líniiách, zdesení masou rútiacich sa koní, dávajú sa na panický útek.

Bitka sa začala, ozýva sa rachot muškiet, erdžanie ranených koní, krik útočiacich jazdcov i bolestné stony zomierajúcich, to všetko sa spolu miesi do typickej zvukovej kulisy tvrdého boja...

Autor

VÝVOJ JEDNOTLIVÝCH DRUHOV JAZDECTVA V CISÁRSKOM VOJSKU

Aby sa cisár Maximilián I. zbavil závislosti od šľachty, ktorá sa čoraz viac vymykala z vojenských povinností, zaviedol žoldnierske vojenské jednotky – pri pechote to boli **žoldnieri** (*landsknechti*) a pri jazdectve **kyrysníci**. Z patentu adresovaného dolnorakúskym stavom (28. 5. 1498) sa dozvedáme o zostavení stovky kyrysníkov, ktorí pochádzali výhradne z radov šľachticov. Títo podliehali štyrom hajtmanom. Jazdci i kone mali ťažké železné brnenie. Ku každému kyrysníkovi bol priradený jeden ľahký jazdec vyzbrojený hákovnicou a dvaja pešiaci (*sluhovia*, *sluha* = *Knecht*) ozbrojení kopijami. Okrem toho mal každý hajtman i kyrysník jedného pomocníka (*panoša*, *Knappe*), jedného *trabanta* (*spolubojovníka*) vyzbrojeného halapartňou a predným pancierom a jedného ľahkoodetého mladého šľachtica ako páža. Každý zo štyroch hajtmanov mal navyše dvoch dôstojníkov – jedného poručíka (*Lieutenant*) a jedného zástavníka nazývaného „*des Kaisers Vonnricher*“, ktorého povinnosťou bolo starať sa o zástavu, resp. vlajku jednotky. Takéto vlajky boli štyri, každá v jednej z cisárskych farieb (červená, biela, zelená a žltá). Zástavy boli lemované pruhom vo všetkých štyroch farbách, v strede mali erbový znak roštu a burgundský zlatý kríž s plamienkami.

Druhý dôstojník sa nazýval „*des Hauptmanns Kennvennricher*“. Jeho úlohou bolo naverbovať 200 schopných mladíkov s koňmi a na každého štvrtého z nich jedného *trabanta*, ktorý by opatroval kone. Tento dôstojník spolu s pážatami tvoril predvoj jednotky.

Každý hajtman dostal cisársky patent (*Bestallungsbrief*), ktorý ho potvrdzoval v cisárskych službách a potvrdzoval poberanie žoldu a povinnosť slúžiť vo vojsku proti Turkom i v dedičných habsburských krajinách. Cisár sa zaviazal, že bude vyplácať žold v dohodnutej výške a načas.

Kyrysník bol od hlavy až po päty odetý v železnom brnení. Podobne ako niekdajší rytieri, bol predurčený na útok, a to vlastnou hmotnosťou, hmotnosťou ťažkého koňa i výzbrojou. Bol typickým reprezentantom ťažkého jazdectva. V jednotke boli okrem kyrysníkov aj ľahkoodetí strelci s hákovnicami, išlo teda o zmiešaný útvar ľahkej a ťažkej jazdy. Jednotka zahŕňala 1828 mužov organizovaných v štyroch práporoch. Aj keď to patent presne nevymedzoval, jednotke velil najstarší z hajtmanov – Weickhard von Pollheim. Maximilián I. jej vytvorením určil základnú formu, ale aj výcvik cisárskeho jazdectva, ktoré sa uplatňovali počas nasledujúcich dvoch storočí. Boli tu zastúpené tri druhy bojovníkov – ťažká jazda pre boj sečnými zbraňami a kopijami, strelci so strelnými zbraňami (najmä hákovnicami) a ľahká jazda.

Už začiatkom 16. st. sa z vojenskej terminológie vytráca pojem kyrysník a nahrádza ho výraz *nemeckí vyzbrojení jazdci* (*deutsche gerüstete Reiter*).

Ich organizácia sa oproti pôvodnej príliš nezmenila. Každý jazdec bol doprevádzaný sluhami (*reislige Knechte*) a tvoril s nimi tzv. *rad* (*Reihe*). Sila takého radu závisela od prostriedkov, ktoré mali k dispozícii, a od hodnosti, resp. titulu kyrysníka. Príslušné predpisy nachádzame v patentoch z polovice 16. storočia. Podľa nich zeman smel mať vo svojom rade šesť koní, barón alebo gróf až dvanásť. Neskoršie predpisy povoľovali každému šľachticovi len tri až štyri kone a počas tridsaťročnej vojny iba dva až tri kone. Kyrysníkom bolo povolené mať okrem knechtov aj jedného sluhu na každých šesť koní. Už koncom storočia sa však musel každý jazdec sám starať o svoju výzbroj.

Od r. 1570 platil v súvislosti so zrušením strelcov z hákovníc v týchto jednotkách predpis, podľa ktorého mohol každý *nemecký jazdec* so šiestimi koňmi držať jedného knechta s ľahkou výzbrojou a strelnou zbraňou, čo sa neskôr ukázalo ako výhoda v boji. Títo jazdci sa najprv doplňovali zo šľachtických kruhov, ale koncom storočia sa medzi nimi začalo objavovať stále viac osôb z meštianskych vrstiev. Pasívna výzbroj ostala až do konca 16. st. bez podstatnejších zmien. Pozostávala z *predného a zadného panciera* (*kyrysu*), brnenia na stehnách a ramenách, ocelových golierov a prilby. Ako zbraň slúžili dve *kresadlové pištole a rapír* (*Panzerstecher*). Kedy sa prestali používať kopije, nie je celkom jasné, ale pravdepodobne koncom 16. storočia (v družine arcikniežaťa Maximiliána je ešte v r. 1526 doložených 500 kopijníkov).

Spočiatku boli nemeckí jazdci verbovaní len do jednotlivých práporov so silou 100 až 300 mužov. Podliehali veleniu veliteľa práporu, ktorému bol na každých päťdesiat jazdcov pridelený jeden rotmajster. Väčšie húfy sa objavujú okolo polovice 16. st., rozdelené na viaceré práporov, pod velením plukovníka (*Obrist*), ktorý mal vlastný štáb. Spomenuté húfy boli nasadzované najmä vo väčších bitkách. V období mieru slúžili ako osobná stráž veliteľov pevností, pravda, v menších počtoch.

V súvislosti s nemeckým ríšskym kontingentom sa v r. 1596 objavujú v cisárskej armáde prví kyrysníci kniežaťa Schwarzenberga vyzbrojení podľa holandského a francúzskeho spôsobu. Slovo *kyrysník* je odvodené z *cuirassier*, ktorého slovným základom je *cuir*, čo znamená *koža*. Počas tridsaťročnej vojny bola švédska ťažká jazda chránená na prsiach akýmsi pancierom z dvoch vrstiev hrubej, silnej kože. Tento názov sa začal používať vo francúzštine a neskôr prešiel aj do ostatných európskych jazykov.

Jazdci boli vyzbrojení palošom (rovnou, pomerne dlhou šablou), účinnou pištoľou a krátkym bodákom (*Fäustling*). Pasívna výzbroj ostala podobná ako v predošlom storočí. Uvedená jednotka sa od nemeckých jazdcov odlišovala iba menom, ktoré sa čoskoro prestalo používať. Prítomnosť strelcov v radoch kyrysníkov a ich nasadenie v boji (na začiatku boja pricválali na dostrel nepriateľa, vystrelili, odcválali na obidve krídla formácie a uvoľnili stredné pole pre útok kyrysníkov) si zakrátko vyžiadalo ich vyčlenenie v podobe samostatných jednotiek, spočiatku ako oddiel húfy, neskôr ako samostatné húfy. Nazývali sa *strelci na koňoch* (*berittene Schützen*). Vyzbrojení boli pravdepodobne mušketai.

V roku 1570 bol zaznamenaný prvý takýto huf o sile niekoľkých práporov pod velením vojvodu z Mecklenburgu. Už v r. 1572 bol tento druh jazdeckva

nahradený burgundskými (*gentskými*) strelcami na koňoch. Nazývali ich **arkebužieri na koňoch**. Zaraďovali sa medzi ľahké jazdeckto, boli vyzbrojení *polohákovnicou* (*arkebuzou*), namiesto uzavretej prilby nosili *morion* a ako sa zdá, mali len predný diel panciera (*polovičný kyrys*). Počnúc rokom 1586 títo burgundskí arkebužieri miznú a namiesto nich sa objavujú *nemeckí arkebužieri*. Nemali polohákovnice, ale boli vyzbrojení dlhou strelnou zbraňou, dvojicou pištolí, na hlave nosili *morion*, mali obrnené ramená a hornú časť lýtok a mali obojstranný (úplný) kyrys. Aj oni patrili k ľahkej jazde a v tejto výzbroji účinkovali počas celej tridsaťročnej vojny. Arkebužieri nemuseli byť nevyhnutne šľachtického pôvodu, ale skutočnosťou ostáva, že v ich radoch pôsobilo mnoho šľachticov. Títo mali právo vlastníť jedného sluhu, ktorý bol tiež jazdcom a musel mať rovnakú výzbroj ako jeho pán.

Arkebužieri boli spočiatku verbovaní do malých jednotiek (50, 100 či 150 mužov), od roku 1594 do väčších družín, 600 - 1000 mužov, pod velením plukovníka. Väčšie húfy sa delili na *kompánie*, od r. 1596 na *kornety* (v jazdecktve boli zavedené Rudolfom II.). Cvičení boli v jazdecktve i streľbe, najmä čo sa týka schopnosti strieľať z konského sedla, a to aj v prudkom cvale. Počas pochodu boli nasadzovaní ako rozviedka v predvoji aj tyle vlastného vojska. V táboroch vykonávali strážnu službu, zaisťovali zásobovacie konvoje, obsadzovali a zabezpečovali priesmyky, ale predovšetkým statočne bojovali.

Tretím druhom jazdecktva, ktorého základy položil Maximilián II., bola **ľahká jazda** (*geringe Pferde*). Bola zložená z ľahko vyzbrojených (kopijami) kyrysničských sluhov. Z nich sa neskôr vyvinuli tzv. *čierni jazdci*, ktorí sa v rakúskych krajinách objavili v druhej polovici 16. storočia. Slúžili v pohraničných oblastiach a na vidieku. Spočiatku bojovali v malých skupinkách 20 - 50 mužov, ale v r. 1594 v bitke pri Novohrade a v r. 1596 pri Hatvane neďaleko Budapešti nachádzame huf o sile niekoľkých práporov. Huf sa delil na štyri prápory, z ktorých každý mal 250 mužov, pričom velenie prislúchalo plukovníkovi. Je zaujímavé, že na rozdiel od pechoty sa v tej dobe ani pre väčšie jazdecké jednotky nikde nepoužívalo označenie *pluk*. Jedno z možných vysvetlení je, že plukovníci jazdecktva nedisponovali vyššou súdnou právomocou (*ius gladii*) nad svojimi jazdcami, ako to bývalo pravidlom pri pechote. Súviselo to s inštitúciou *poľného maršala*, vrchného veliteľa všetkého jazdecktva, v ktorom mali početné zastúpenie šľachtici. Títo právne nepodliehali plukovníkovi, ale bezprostredne poľnému maršalovi. (Až do r. 1748 mali toto právo len plukovníci dragúnov, ktorí sa pôvodne vyvinuli z pechoty.)

Pokiaľ ide o verbovanie jazdcov, ukazuje sa, že najprv boli verbovaní iba na určitý čas. Rovnako ako dôstojník, ktorý dostal *verbovací patent* a zaviazal sa, že v určenom čase zabezpečí stanovený počet jazdcov. Rozhodnutie o prípadnom znížení či zvýšení počtu jazdcov v priebehu zmluvnej doby, alebo zvýšenie, resp. zníženie žoldu prináležalo samotnému cisárovi, čo bolo uvedené aj v patentoch.

V roku 1579 bolo vydané nariadenie, podľa ktorého každý jazdec či celý pluk má byť pomenovaný podľa majiteľa pluku (napr. *Valdštejnský pluk/jazdec* a podobne). Keď sa zmenil majiteľ, zmenilo sa aj meno pluku. Táto rarita sa zachovala v habsburskej armáde až do očíslovania plukov v r. 1769,

resp. 1798, pričom viacero plukov si zachovalo meno významného majiteľa „na večné časy“. Početný nárast jazdeckta si vynútil potrebu zriadenia funkcie *zástupcu poľného maršala*. Zaviedla sa teda hodnosť *poľného podmaršala* (*Feldmarschall-Lieutenant*, skrátene *FML*).

Až začiatkom tridsaťročnej vojny sa objavuje označenie *pluk* aj pri jazdecťve (vo verbovacích patentoch sa uvádzal len počet mužov) a ako administratívny pojem ostal zachovaný dodnes. Nazývali sa kyrysníckymi či arkebuzierskymi plukmi, reprezentujúc najstarší druh jazdeckta v stálej armáde habsburskej monarchie. Jestvovali však aj zmiešané pluky, kde určité časti tvorili kyrysníci i arkebuzieri. (Plukovník Valdštejn dostal v januári 1620 patent na naverbovanie 1500 kyrysníkov a 500 arkebuzierov, čo bol dvojnásobok vtedy bežného stavu.)

V roku 1623 sa objavil nový druh jazdeckta – **dragúni**. Spočiatku v sile *kompánie*, tvoriacou oddiel kyrysníckeho pluku. Okolo roku 1630 začali vznikáť menšie dragúnske pluky v počte 3 až 5 kompánií. Dragúni pôvodne predstavovali akúsi pechotu na koňoch a ich základnou zbraňou bola mušketa. Boli nasadzovaní najmä na bojiskách, kde by regulárna pechota nemohla dostatočne rýchlo zasiahnuť. Kone teda používali iba na rýchly presun. Neskôr boli vycvičení a používaní v bitkách ako jazdci po boku kyrysníkov. Naďalej však používali menšie kone a vo všeobecnosti patrili k ľahkej jazde.

Bezpečnostné služby, doručovanie správ, prepádávanie zásobovacích konvojov, drobné potýčky s nepriateľom, teda tzv. *malú vojnu*, zabezpečovali najmä neregulárne jednotky verbované v Uhorsku a jeho častiach. Počas tridsaťročnej vojny boli tieto jednotky verbované prevažne v rozličných častiach Uhorska (najmä v Chorvátsku). Takéto jednotky sa často nazývali **Chorváti**, a to bez ohľadu na to, či v nich boli skutoční Chorváti. Pre jednotky verbované priamo v Uhorsku, ktoré potom vystupovali zväčša po boku pravidelných cisárskych jednotiek, sa začal používať názov *husári*.

Zo všetkých druhov európskeho jazdeckta je názov **husári** najstarší. Prvýkrát ho nachádzame v starom bulharskom písomnom dokumente z roku 910. V uhorských písomných prameňoch sa objavuje v r. 1378 a 1432. Prvý raz sú jazdci označení ako *husári* v jednej latinsky písanej správe z r. 1546. Prvé väčšie húfy ľahkej jazdy, ktoré možno identifikovať ako husárov, patrili k armáde sedmohradských vojvodcov. Prvé doložené husárske pluky, ktoré ešte nemožno pokladať za regulárne (po skončení vojenskej výpravy boli rozpustené), postavili v r. 1619 grófi Mikuláš Forgáč, Tomáš Nádasdy, Mikuláš Pálffy a prímas Peter Pázmaň. V roku 1620 pribudli pluky Antala Esterháziho a Mikuláša Pálffyho, v r. 1622 pluky G. Széchyho a Mikuláša Esterháziho, r. 1623 Ladislava Roškovániho, r. 1624 a 1630 Mikuláša Forgáča, r. 1631 Ladislava Barkócziho, r. 1632 Štefana Pálffyho, r. 1634 B. Lengyela, r. 1639 Imricha Bercsényiho, r. 1641 Štefana Pálffyho a Antala Esterháziho, v r. 1680 pluky Antala Bathányiho a G. Seréniho.

Vo Valdštejnových časoch boli v cisárskej armáde aj jazdci nazývaní **Poliáci** alebo **kozáci**. Tieto jednotky vstupovali do cisárskych služieb buď vcelku so svojím veliteľom, alebo na základe niektorého patentu boli naverbované povereným dôstojníkom. Slúžili pomerne krátky čas, väčšinou len

počas jednej poľnej výpravy. Vojenská hodnota uvedených jednotiek (vrátane tzv. *Chorvátov*) bola v dôsledku nedostatočného výcviku pomerne nízka.

Po redukcii cisárskej armády v r. 1649/1650 ostalo v službe deväť kyrysnických a jeden dragúnsky pluk, ktoré tvorili základ stáleho vojska. Pri pechote bolo v službe ponechaných tiež deväť plukov. Čo sa týka početného stavu, pomer bol približne 1 : 2, lebo pechotný pluk mal v porovnaní s jazdeckým dvojnásobok mužstva.

V priebehu vojny proti Turkom, v posledných rokoch 17. storočia, boli cisárom Leopoldom II. založené dva regulárne husárske pluky, ktoré predstavovali tretí druh jazdectva. Prevzali úlohy Chorvátov, ktorí sa už do vojenskej služby nenasadzovali.

Počas prezbroyovania v r. 1715 bola pri každom kyrysnickom pluku zriadená **kompania karabinierov**, určená na boj so strelnými zbraňami. Pri dragúnoch vznikli **kompanie granátnikov**, ktorí boli vycvičení tak pre boj na koni, ako aj pre peší boj (vrhanie granátov). Po oddelení spomenutých kompanií od materských plukov v r. 1768 boli z nich utvorené dva samostatné pluky karabinierov, ktoré sa zaraďovali k ťažkej jazde. Obidva pluky však boli v r. 1798 opäť premenené na kyrysnické.

Počas sedemročnej vojny vznikol v rámci nemeckej jazdy, ktorá sa verbovala v dedičných krajinách monarchie a v Nemeckej ríši, ku ktorej sa počítali kyrysníci a dragúni (na rozdiel od husárov - uhorskej jazdy), aj nový druh jazdy - **švališéri** (z francúzskeho *Chevauxlegers*). Tieto pluky zvyčajne vznikali premenou dragúnskych plukov, prislúchali k ľahkej jazde, preto ostatné dragúnske pluky tvorili prechod medzi ťažkou a ľahkou jazdou.

Ďalšia diferenciacia nastala koncom 18. st., kedy po pripojení Haliče k monarchii bol založený nový druh jazdy - **huláni**. Ich hlavnou zbraňou bola dlhá kopija, na konci s vlajočkou. V roku 1798 bol založený pluk poľovníkov na koni, ale vzápätí v r. 1802 bol rozpustený.

V r. 1857 bol vydaný rozkaz, podľa ktorého sa v rakúskych krajinách mali vytvoriť ľahké jazdecké divízie ako nepravidelné jednotky. Pozostávali buď z dobrovoľníkov, alebo regrútov z tzv. vojenskej hranice (samostatného regiónu v južnej časti monarchie pod vojenskou správou), ktoré sa nazývali **serežánske divízie**. Táto nepravidelná jazda bola nasadzovaná v menších jednotkách na prieskum, znepokojovanie nepriateľa a strážnu službu.

Po poľnom ťažení r. 1859, kedy žiadna z týchto jednotiek nestála pred nepriateľom, boli organizované **dobrovoľnícke jazdecké útvary**. Pozostávali (a to aj v čase mieru) z dvoch husárskych a jedného hulánskeho pluku a mali byť akýmsi pomocným prostriedkom pechotného pluku, pri ktorom boli dislokované. V r. 1862 boli opäť zrušené a premenené na pravidelné jazdecké pluky.

Na základe skúseností z prusko-rakúskej vojny (1866) bola zmenená aj organizácia jazdectva. Prestalo sa s rozlišovaním medzi **ťažkým a ľahkým jazdectvom**, **kyrysnické pluky** boli premenené na **dragúnske** a zjednotila sa ich výzbroj. Ešte pomerne dlho pretrvávalo pôvodné označenie - **dragúni, husári, huláni**, ale rozdiel medzi nimi bol len v strihu a farbách uniforiem. Spôsob výcviku a nasadenia v boji bol úplne rovnaký.

*Kyrysník karabínierskej kompánie pluku Schmerzing
vyzbrojený trombónom (r. 1760), na koni dôstojník kyrysníckeho pluku
M. Liechtenstein (1810)*

ORGANIZÁCIA JEDNOTLIVÝCH DRUHOV JAZDECTVA

Kyrysnícke pluky

Roky 1618 – 1649

Kyrysníci sú najstarším druhom jazdectva cisárskej armády, ktorý počas celej svojej existencie požíval veľkú vážnosť. Pluky, ktoré sa zúčastnili v tridsaťročnej vojne, mali päť až desať kompánií po sto mužov a spočiatku boli zmiešané s arkebuziermi. Počet kyrysnických plukov (najstarší z nich – Maradasov pluk sa zúčastnil už na ťažení proti Benátčanom vo Friaule v r. 1616 – 1617) sa často menil a v r. 1636 dosiahol najvyšší stav 66 plukov.

Po uzatvorení Vestfálskeho mieru bolo v r. 1649/1650 zo zvyšných 37 plukov rozpustených 28 a v službe ich ostalo iba 9, ktoré vybral cisár Ferdinand II. Boli to pluky *Werth* (neskôr dragúnsky pluk č. 8), *Khevenhüller* (1652), *Gonzaga* (1660), *Sporck*, *Götz a Beck* (1679), *Piccolomini* (1701), *Montecuccoli* (1734) a *Walter* (rozpustený r. 1775).

Kyrysníci patrili k tzv. ťažkej jazde a boli predurčení na boj sečnými zbraňami, ešte na začiatku tridsaťročnej vojny boli odetí do brnenia. Nosili prilbu so sklápacím priezorom (*visier*), úplný kyrys (predný a zadný diel), železné rukavice, pancier na stehnách a predlakti a vysoké jazdecké čizmy. Ako hlavnú zbraň používali ťažkú šabľu (*paloš*), okrem toho boli vyzbrojení párom pištolí. Vzhľadom na vysokú hmotnosť ťažkoodenca v plnej zbroji používali kyrysníci najťažšie kone (od začiatku 18. st. bolo predpísané, že kyrysnický kôň musí mať výšku minimálne 169 cm).

Roky 1650 – 1705

V roku 1652 bol jeden z deviatich vyššie uvedených plukov rozpustený, ale už v rokoch 1655 – 1656 bolo zriadených päť nových plukov (z nich dva pre službu v Taliansku), takže pri nástupe Leopolda I. v r. 1657 slúžilo dovedna trinásť kyrysnických plukov.

V priebehu r. 1657 bolo založených ďalších dvanásť plukov, štyri boli vzápätí rozpustené a namiesto nich boli utvorené dva nové pluky. Po uzatvorení mieru v Olive bolo rozpustených dvanásť plukov, takže koncom roku 1660 ich bolo dokopy dvanásť. Cisársky výnos hovorí o jedenástich plukoch, ale do počtu nebol zahrnutý pluk prevzatý do služieb od trevírskeho kurfirsta. Pluk bol rozpustený až v r. 1663.

V časoch protitureckých vojen v r. 1663 – 1664 bolo síce založených šesť nových plukov, ale šesť starších bolo rozpustených, takže nakoniec ich ostalo opäť dvanásť. Počas vojny s Francúzskom (1672 – 1679) sa počet kyrysníckych plukov zvýšil o dvanásť, koncom vojny a po mieri v Nymwegene ich bolo rozpustených až trinásť. Stav plukov, ktoré pretrvali aj po *Vestfálskom mieri*, sa niekoľkokrát menili, vo všeobecnosti ale ostávali dosť nízke (okolo 400 – 600 mužov rozdelených do šiestich kompánií).

V roku 1657 sa pluk skladal z ôsmich kompánií po sedemdesiatpäť jazdcov, no väčšina plukov bola v priebehu vojny o poľské dedičstvo doplnená na desať až dvanásť kompánií. V rokoch 1673 – 1679 mal pluk desať kompánií po piatich eskadrónach, celkom osemsto deväťdesiat mužov. Počas šesťnásťročnej vojny proti Turkom (1683 – 1698) sa počet plukov značne zväčšil, takže koncom vojny ich bolo devätnásť. Po podpísaní mieru v Karlovci bol zrušený iba jeden pluk.

V roku 1701 bol zrušený pluk *Caprara*, ale už v prvých rokoch vojny o španielske dedičstvo boli založené tri nové pluky. Z piatich kompánií pluku *Caprara* bol utvorený pluk *Hessen-Darmstadt*, neskorší dragúnsky pluk *Prinz Albrecht von Preussen* (pluk č. 6). Po smrti Leopolda I. v r. 1705 ostalo v službe dvadsať kyrysníckych plukov.

V prvých rokoch vojny s Tureckom mal pluk osemsto mužov v desiatich kompániách, v roku 1695 sa stav zvýšil na 12 kompánií (1068 mužov). Po *karlovackom mieri* boli počty zredukované na deväťsto mužov v desiatich kompániách, od roku 1701 sa však doplnili na predošlý stav. Na začiatku vojny o španielske dedičstvo mal každý z 18 existujúcich plukov štáb a po šesť eskadrón. Nominálny stav pluku sa pohyboval od 960 do 1068 mužov.

Kyrysník bol v tej dobe odetý do úzkeho koženého kabátca s krátkymi šósmi a nízkym stojatým golierom, neskôr do bieleho ľanového kabátca s pestrofarebnou výzdobou. Namiesto starších ťažkých prilieb sa začali používať ľahšie, tzv. *kaskety*, ktoré boli zakrátko nahradené klobúkom s dohora vyhnutým okrajom, ozdobeným striebornou či zlatou stuhou a čierno-žltým *pompónom*. Nohavice nosili väčšinou červené a dlhý biely plášť. Zbraňou kyrysníka bol paloš, karabína a dve pištole. Ako jediná pasívna výzbroj ostal predný železný pancier (kryl najmä prsia a upevňoval sa vzadu prekríženými popruhmi).

Roky 1705 – 1740

Okrem prevzatia pluku *Bartels* (ktorý bol r. 1707 zrušený) z bavorských do cisárskych služieb, zostal počet kyrysníckych plukov v priebehu vojny o španielske dedičstvo nezmenený. Po uzatvorení *rastattského mieru* boli do cisárskych služieb prevzaté dva pluky, ktoré slúžili pod Karolom II. v Španielsku, a jeden nizozemský pluk. Z obidvoch španielskych plukov a tiež z dragúnskeho pluku *Galbes* bol v r. 1721 vytvorený nový kyrysnícky pluk

Útočiaci kyrysník,
obdobie 30-ročnej vojny

karabínami a dobre vycvičení v rýchlej strelbe. Ďalšia výzbroj bola zhodná s výzbrojou ostatných príslušníkov pluku. Pre karabinierov platili osobitné predpisy počas presunu, pobytu v tábore aj pri nasadení proti nepriateľovi. Stav pluku, ktorý bol dovtedy okolo tisíc mužov, sa začiatkom vojny proti Turkom zvýšil (asi 1094 mužov, 12 kompánií po 83 - 84 mužov, karabinierska kompánia mala 98 mužov) a platil aj v nasledujúcich rokoch ako normatívny počet.

V rokoch 1726 - 1727 boli pri väčšine plukov zriadené tzv. *aukčné kompánie*, ktoré boli zrušené v r. 1731. Pokiaľ ide o výzbroj, nenastali v tomto období žiadne väčšie zmeny. Princ Eugen Savojský zaviedol okolo r. 1710 kyrysy z dvoch vrstiev kože (tzv. *Koller* či *Goller*).

Roky 1740 - 1765

V počte plukov sa v tomto období neudiali žiadne zásadné zmeny. Počas sedemročnej vojny pluk tvorilo sedem eskadrón, pričom eskadróna karabinierov bola siedmou v poradí a jedna bola určená ako rezervná. Zaviedla sa hodnosť *kapitána-poručika* (*Captain-Lieutenant*) a *korneta* nahradil *poručík*.

(neskorší dragúnsky pluk *Kaiser Nicolaus von Russland*, pluk č. 5). Až do začiatku vojny o poľské dedičstvo ostal počet plukov nezmenený, bolo ich dvadsať. Vo vojne utrpeli pluky *Pignatelli* a *Kokorowa* veľké straty a ich zvyšky boli rozpustené. Po smrti cisára Karola VI. ostalo dovedna osemnásť plukov.

Počas vlády tohto cisára bola v priebehu príprav protitureckých výprav (1715) do každého pluku zaradená kompánia karabinierov. Ku každej kompánii bol priradený rotmajster, poručík a podporučík (nemali korneta, lebo kompánie nemali zástavu). Okrem strážmajstra a štyroch kaprálov mali kompánie osemdesiat mužov. Karabinieri mali v plukoch výsadné postavenie - išlo o mimoriadne silných a spoľahlivých mužov, ktorí poberali vyšší žold ako obyčajní kyrysníci. Karabinieri mali ľahšie a pohyblivejšie kone. Boli vyzbrojení

Ako pokrývka hlavy slúžil klobúk vystužený železným krížom. Všetky pluky mali predpísané biele kabátce s bielymi alebo žltými gombíkmi a červenou podšívkou, takže jednotlivé pluky sa rozlišovali iba rôznofarebným lemovaním konských čabrákov a vekami puzdier na pištole.

V roku 1759 bolo dvanásť mužov každej eskadrony vyzbrojených mušketom (zvaným tiež trombón). Podobal sa na karabínu, ale bol o niečo kratší a strieľal hromadnou strelou (dvanásť guľí) s veľkým rozptylom. Strieľalo sa z neho bezprostredne pred útokom na krátke vzdialenosti do nepriateľských radov.

Roky 1765 - 1798

V roku 1768 boli od plukov oddelené kompánie karabinierov, z ktorých sa sformovali dva samostatné karabinierske pluky.

Aby sa zachoval číselný stav plukov, tri z nich boli rozpustené a po eskadrónach pridelené k ostatným plukom. Kvôli zvýšeniu číselných stavov plukov boli v r. 1775 podobným spôsobom rozpustené ďalšie štyri pluky. Dva kyrysnícke pluky boli v r. 1778 - 1779 zmenené na dragúnske. Tesne po smrti Márie Terézie bolo v armáde deväť kyrysníckych plukov a tento stav pretrval do r. 1798. Podľa nového reglementu Mórica Lacyho z r. 1769 (ktorý bol do praxe zavedený až r. 1771) sa pluk v mierovom období skladal z troch divízií (každá mala dve eskadrony) a štábu. Označenie *kompánia* sa prestalo používať.

Zrušili sa aj bubny a namiesto plukovného bubeníka bol zavedený *štábný trubač*. Pôvodný mierový stav eskadrony - 118 mužov - bol novostanovený na 168 (z toho 145 jazdcov). Pluky sa podľa nového vzoru objavili až v r. 1775. V čase vojny sa mierový stav štábu (pätnásť dôstojníkov) zvýšil o dvoch chirurgov (*Stabs-Feldscher*) a stav pluku o záložnú eskadronu (137 mužov), takže celkový stav pluku bol 1163 mužov. Nové predpisy pre výstroj a výzbroj z r. 1765 - 1771 sa u kyrysníkov prejavili nasledovne: Okrem niektorých detailov bol zavedený nový druh pláštá (*roquelaur*) a namiesto kamizolu kazajka, ďalej nohavice na prezlečenie, zástera či čiapka, ktoré sa nosili počas služby v tábore a pri práci v stajni. Nohavice a vesty dôstojníkov mali okerovožltú farbu (*paillegelb*). Pokiaľ išlo o výzbroj, bolo nariadené, že okrem výprav proti Turkom majú kyrysníci nosiť iba polovičný (predný) kyrys. Ďalej

Zľava: kyrysník (r. 1765) a dôstojník (r. 1770) pluku D'ayasasa

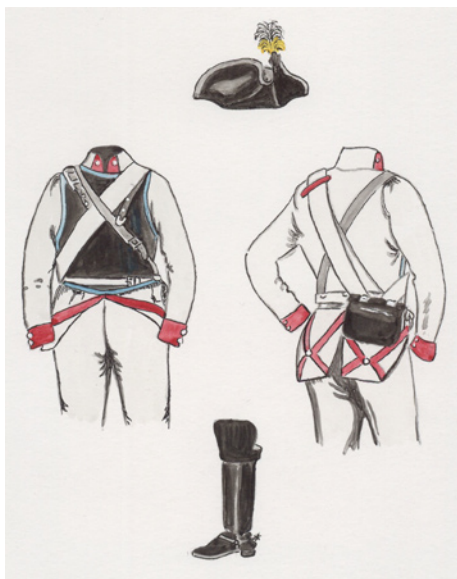
bola zavedená o niečo kratšia karabína menšieho kalibru. Poddôstojníci nemali karabíny, ale iba pištole a pre paloše sa začala používať celokovová pošva. Od r. 1788 boli šiesti vojaci (strelci) z každej eskadrony vyzbrojení karabínami s dlhou hlavňou.

Roky 1798 – 1802

V roku 1798 boli obidva karabinierske pluky zmenené na kyrysnícke a pribudol jeden novozaložený kyrysnický pluk (spolu 12). Zrušené bolo aj radové očíslovanie jazdeckých plukov. Každý druh jazdectva získal vlastné poradové čísla. Zároveň bolo nariadené, že v hláseniach a celej korešpondencii sa okrem čísla plukov uvádzalo aj ich meno (podľa aktuálneho majiteľa pluku). Vojnové stavy plukov sa nezmenili ani v tomto období, menšie zmeny nastali len pri uniformách. Namiesto klobúkov mali nariadené nosiť prilby, klobúky sa smeli nosiť iba mimo služby. Dôstojníci dostali žlté kožené rukavice, oceľový kyrys mužstva bol vyložený bielou kožou, u dôstojníkov červeným zamatom, po okrajoch zdobený pozlátenými mosadznými nitmi. V r. 1798 kyrysníkom úplne zrušili karabíny, s výnimkou ôsmich vojakov každej eskadrony, ktorí mali krátku husársku karabínu, a ďalší ôsmi krátku jazdeckú karabínu.

Roky 1802 – 1848

V roku 1802 boli tri pluky zrušené, jeden zmenený na dragúnsky a ostatné boli rozšírené na osem eskadrón (každý z plukov dostal po jednej divízii zo zrušených plukov). Zároveň pri každom pluku boli systemizovaní dvaja majori. Na každú divíziu pripadal jeden chirurg a jeden pomocník (*Ober- und Unterarzt*). Stav eskadrony bol stanovený na 144 mužov na koňoch a 11 vojakov bez koní. Už v r. 1806 boli pluky zredukované na šesť eskadrón a zrušili aj funkciu druhého majora. Vo výzbroji a výstroji sa neprejavili žiadne výraznejšie zmeny.

Karabinierska uniforma (r. 1770)

Roky 1848 – 1850

Po skončení vojenského ťaženia v r. 1849 boli zrušené záložné eskadrony a namiesto nich bol založený tzv. *depot* v sile 49 mužov a 37 koní pod velením rotmajstra druhej triedy. Stav poľnej eskadrony bol stanovený na 194 mužov, z toho desať bez koní.

V r. 1851 bolo zmenené označenie divízií a eskadrón, lebo dovtedy sa označovali podľa hodnosti veliteľa (napr. *Oberst-Division*, *Majors-Division* a pod.). Divízie mali čísla 1 až 3, eskadróny 1 až 6. Depotné eskadróny boli dislokované v príslušnom verbovacom okrsku pluku.

Okrem všeobecných zmien v jazdectve nastali určité zmeny aj vo výstroji kyrysníkov. Z hrebeňov prílb bola odstránená farebná vlnená ozdoba, namiesto dvojradowých kabátcov sa zaviedli jednoradové saká (*Waffenrock*) s desiatimi gombíkmi s pestrofarebným vyložením a parola na stojatom golieri. Mužstvo dostalo tzv. *uhorské sedlá* potiahnuté čiernou ovčou kožou (dovtedy bielou). Od r. 1857 mali poddôstojníci aj vojaci len po jednej kvalitnej pištoli.

Roky 1860 – 1867

Na základe najvyššieho rozhodnutia zo 17. januára 1860 boli dragúnske pluky č. 1, 2, 3 a 6 zmenené na kyrysnícke a pripojili sa s číslami 9 až 12 k existujúcim ôsmim plukom. Kyrysníci, ktorí zároveň odložili kyrysy, ostali jedinou zložkou ťažkej jazdy. V r. 1862 bolo určené, že pluk ťažkej jazdy sa má skladať z piatich eskadrón (jedna bola zrušená), takže prvé tri eskadróny tvorili prvú divíziu a dve zvyšné druhú divíziu. Výnimkou bol pluk č. 8 *Prinz von Preussen*, ktorý si na základe privilégia zachoval šesť eskadrón. Zároveň bolo vydané nariadenie, že počas vojenského ťaženia ostane jedna z eskadrón v zálohe ako *depot-eskadróna*. Vo vojne r. 1866 vyrukovali kyrysnícke pluky do boja v sile štyroch eskadrón. K 1. októbru 1867 bolo všetkých dvanásť kyrysníckych plukov zmenených na dragúnske, pričom sa počet eskadrón zvýšil na šesť. Týmto rozhodnutím sa skončila bezmála 250-ročná história cisárskych kyrysníkov.

